

Om robotar

I Ny tid 2/2015 målar Trygve Söderling upp en framtidsvision där 'innehållsproduktionen' för alla tidningar i hela Svenskfinland, inklusive webb-tidning och webb-tv, i idealfallet sköts av en enda journalist, som nästa år ersätts av en robot.

Kanske den tiden inte är alltför avlägsen.

I samband med undervisningen i nationalekonomi diskuterade vi ibland fördelar och nackdelar med automatisering. Det var ingen konst för skolelever att räkna ut att robotar kan underlätta människans jordevandring genom att överta arbetsuppgifter som är tunga eller hälsovådliga. Robotar gör inte anspråk på löneförhöjning, pekkas dagar eller semesterpremier, de kräver inte semester. Strejkar gör de inte heller. Till den negativa sidan av saken hör ju alla de som i och med automatiseringen blir utan jobb, en evig semester så att säga.

De robotar vi då, under förra seklet, diskuterade var skapelser ur sciencefictionfilmer, stora, otympliga figurer av glänsande plåt. De klarade av att sköta maskiner, men man konstaterade med en viss känsla av lättnad att det behövs mänskliga varelser för att ta hand om människor. Det är länge sedan. Dagens robotar är av annat skrot och korn. De kan ta ögonkontakt, och sköta monotona uppgifter också inom ekonomifunktioner. De kan avdelas att hålla sällskap åt ensamstående åldringar där hemvården blir alltför dyr och lider av tidsbrist. Genom att till exempel vifta på svansen och ge ifrån sig uppmuntrande ljud kan de minska på den känsla av övergivenhet som ofta infinner sig hos den som är ofrivilligt ensam. Vi kan kalla dem sällskapsrobotar. De är ofta lurviga.

Sålunda börjar dagens robotar närma sig det stadium den tjeckiske författaren Karel Capek skildrar i sin pjäs R.U.R. Rossum's Universal Robots. Capek var långt före sin tid. Pjäsen skrevs redan år 1920 och författaren skisserar där upp en utveckling som för varje år förefaller alltmer trovärdig.

När det gäller tjeckisk litteratur känner de flesta sannolikt till Franz Kafka och Jaroslav Hasek. Färre har stiftat bekantskap med Karel Capek som ändå för några generationer sedan, framförallt i den engelsktalande världen var betydligt mer känd än de två förstnämnda. Hans samhällskritiska pjäser gjorde succé på världens scener och hans roman, Salamanderkriget väckte uppmärksamhet som en lysande satir över de europeiska diktaturerna och andra dåraktigheter. Romanen är i själva verket när det gäller ohejdad miljöförstöring och hämningslös girighet ännu mer aktuell än när den skrevs.

År 1936 framstod Capek, filosof, humanist och humorist, trädgårdsodlare och ömsint djurvän, den demokratiska tjeckiska republikens grundare Tomas Masaryks vän och biograf, som en självfallen mottagare av nobelpriset i litteratur, Möjligen var det just Salamanderkriget som gjorde att Capek gick miste om priset, man har misstänkt att De aderton upplevde det riskabelt att prisbelöna en uttalad anti-fascist. Man lär från Akademiens sida till och med ha ställt en direkt fråga till Capek om denne inte kunde tänka sig att skriva något litet mindre provokativt.

En ny chans fick han inte. Han hade alltid varit klen till hälsan och juldagen 1938 avled han. Som dödsorsak angavs dubbelsidig lunginflammation, men det har sagts att han dog av sorg, att Neville Chamberlain med sitt paraply gav honom en dödsstöt i hjärtat då den brittiske premiärministern i München undertecknade det avtal som prygade Tjeckoslovakien åt Hitler.

Men även om Karel Capek som författare i dag är relativt obekant för en större allmänhet är det inte många som kunnat undgå att stöta på det ord han var den första att använda i dess nuvarande betydelse. Ursprungligen hade Capek, utgående från latinets ord för arbete, tänkt kalla figurerna i sin pjäs för *labori*, men då han inte var helt nöjd och då brodern, Josef Capek,

föreslog *roboti* blev det så. (*robota* betyder tungt arbete på tjeckiska och andra slaviska språk).

Pjäsen R.U.R. inleds i huvudkontoret i den fabrik där robotarna produceras. På väggen ser man tryckta affischer: ”Den billigaste arbetskraften: Rossums robotar.”, ”Tropiska robotar – en ny uppfinning – 150 per huvud” ”Köp din egen personliga robot”, ”Minska dina produktionskostnader, Beställ robotar från Rossum”.

Affärens gång lysande, Rossums robotar säljs runt hela jordklotet. Småningom räknas de i miljarder. Starten är daterad till året 1920 då Rossum den äldre, på den tiden en ung man, slog sig ner på en isolerad ö för att studera marinbiologi. 12 år senare hade han lyckats producera en kemisk substans av vilken han kunde åstadkomma en artificiell människa, försedd med alla de organ, kroppsdelar och funktioner som hör människan till.

Rossum den äldre var filosof och ateist, hans mål var att detronisera Skaparen, visa att Gud inte längre behövs. När hans son ingenjören blandade sig i tog det hela en ny vändning. Rossum den yngre kastade en ingenjörsblick på faderns skapelse och insåg omedelbart att den var onödigt komplicerad. En skicklig ingenjör kunde förenkla den avsevärt och dessutom skapa sig en förmögenhet på kuppen.

En mänsklig varelse, funderade den yngre Rossum, det är någonting som känner glädje, spelar violin, längtar efter en promenad, och i allmänhet kräver en massa saker som i själva verket är obehövliga när det handlar om en robot och dess funktion. Han frågar sig vilka egenskaper som bör känneteckna en varelse som enbart skall sysselsätta sig med arbete. Ärlighet, innovationskraft, lojalitet?

Nej, den bästa arbetaren är den billigaste, den med de minsta behoven. En robot är en människa med allt som inte är anslutet till arbetet bortskalat. Robotar är inte människor, de är mekaniskt perfekta men har ingen själ. Rossums robotar ser ut som människor, men deras ansikten är uttryckslösa, de har inga behov och känner varken sorg eller glädje. Ett visst mått av smärtekänslighet har man ändå varit tvungen att förse dem med för att hindra dem från att sticka fingrar i maskiner eller annars bete sig så att de inte håller ihop.

Det sägs att Gud skapade människan, men Gud kände inte till den moderna teknologin, konstaterar unge ingenjör Rossum och sätter förtröstansfullt igång med massproduktion.

Decennierna avlöser varandra. I Rossums fabrik produceras robotar i allt större skala. Framtidsvisionen är en värld där allt arbete utförs av robotar. Att människorna blir arbetslösa uppfattas inte som ett problem. Eftersom priset på robotar i massproduktionens sköna nya värld gått ner till nästan ingenting återspeglas det här i prisen på alla varor och tjänster de producerar, allt finns i överflöd, var och en har råd till allt den önskar sig i Paradiset på jorden.

Med tiden tvingas konstruktörerna ta ställning till oväntade frågeställningar. När mänskliga arbetare överraskande vägrar finna sig i det Utopia som planerats för deras räkning och sätter igång med myterier, ställs nya krav på produktionen. Då robotar måste utrustas dels med vapen, dels med känslor som aggressivitet och hat för att kväsa de uppror och revolter som blossar upp överallt, blir de samtidigt en fara för sina skapare. Motsättningen mellan robot och människa leder slutligen till människosläktets undergång.

Ändå handlar den till synes olösliga konflikten inte om kampen mellan robotar och människor utan mellan olika slag av idealism. Som Capek själv formulerar det har generaldirektör Domin rätt när han hävdar att teknologin befriar människan från tungt fysiskt arbete, men lika rätt har den sista överlevande människan, chefskonstruktören Alquist med sin tolstojanska infallsvinkel, när han säger att teknologin har en demoraliserande inverkan på människan. Inte

heller försäljningsdirektör Busman har helt fel när han föreställer sig att vi endast med hjälp av teknologi kan lösa den moderna människans behov.

Och Helena, dramats kvinnliga huvudperson sätter ord på vad dagens människa ofta instinktivt känner, att alla dessa uppfinningar i längden kan bli ödesdigra för oss.

En ögonblicksbild från ett framtidsseminarium ett knappt sekel efter uruppförandet av Capeks pjäs. I talarstolen sysselsätter sig talaren med framtiden. I raden där jag sitter hörs ett svagt knäppande, den moderna människan löser sina behov med hjälp av teknologi. Sms efter sms svävar ut i cyberrymden.

När blir roboten människa, när blir människan robot?